



I SKYRIUS

Palėvenė, 1908 liepa

– Nelemtas tas vaikas, kad jį paraliai, – sududeno tėvo balsas ir Unė nuleido galvą, užkritę tamsūs plaukai paslėpė gėdos raudonį ir tvirtai suspaustas lūpas.

Jai buvo labai smalsu pritykinus ir panaudojus lyg tamtyč gultinį rąstelį ant jo atsistoti ir, prisitraukus prie palangės, pro pravertą langą geriau įsiklausyti, kas vyksta kambaryje, bet tėveliukas liepė sėdėt ir Dievą mylėt, nes jau pakankamai prisidirbusi. Tai Unė ir sėdėjo, Dievą mylėjo, kaip mokė klebonas Jonas, ir labai stengėsi daugiau neprisidirbti.

– Mylista, kur tai matyta, – verkšlenantis kaimyno Jackaus balsas, – kur tai matyta, maniškis žaizdotas, delnai kruvini, ir žado dar iki dabartės neatgavo, musėt visam laikui mikčius liks.

„Taip jam ir reikia“, – Unė nesuvaldė piktdžiugiškos šypsenos. Jackų Vitalis, dėl pikto būdo pravardžiuojamas Maušu, jai buvo įkyrėjęs iki gyvo kaulo. „Įkyrėjęs“ dar silpnai pasakyta. Maušas išsirinko Unę kaip auką ir persekiojo, būdamas tikras, kad nedidukė mergikė jam nieko nepadarys.

Unė kentėjo tikėdamasi, kad Maušui praeis ir jis išsirinks kitą auką. Nepraėjo. O kai prispaudė ją prie Vaizgiūnų ažuolo ir ėmė lupti aukštyrni marškinius norėdamas „jos pupas pačiuopyt“, tada Unei trūko... Kantrybė trūko? Ar kažkas kita?

Kas tada trūko, ji negalėtų pasakyti. Net pakviesta į pirkia nebūtų galėjusi paaiškinti, kaip nutiko, kad Maušas ūmai pakilo į viršų ir išskėtęs rankas kaip jėzulis buvo prispaustas prie drūto ažuolo kamieno. Ir liko kyboti klykdamas it skerdžiamas, kol prisiskaukė Žemutinės Palėvenės laukuose dirbusius vyrus.

„Kaip skerdžiamas“, – mintyse pakartojo Unė ir dar plačiau išsišiepė. Jai buvo smagu prisiminti tą tėvą Maušo balselį, maldaujantį pagalbos, išrūkus norui „pačiuopyti pupas“. Taip patiko klausytis, kad ji užtruko besimėgaudama ir movė šalin tik pamaciusi atbėgančius vyrus. Grįžusi namo ėmė svarstyti, kas čia nutiko ir kaip taip gavosi, kad Maušiukas prilipo prie Vaizgiūnų ažuolo kaip vantos lapas prie užpakalio.

Unė nieko nesuprato. O ir bijojo suprasti – gal net labiau nei laukiančios bausmės.

Kad bausmės neišvengs, ji neabejojo, ypač kai pamatė kartu su Jackum ateinantį aukštą liekną vyrą ilgu surdutu – jaunąjį Palėvenės dvarininką Bogdaną Komarą. Unė žinojo, kad prieš poną tėvelis nedrįs nė žodžiu jos užsistoti, o ką jau kalbėti apie mamytę. Palinks tik prie savo siuvinio ir apsimės, kad jos net kambary nėra.

– Nu tai ką galiu pasakyti, – vėl tėvelis, – sakau, gyva nelaimė. Jei ne viena, tai kita, visi vaikai kaip vaikai, o šita... Mažai, matyt, dar gavus, tai jau, mylista, neabejokit, ragaus vyties taip, kaip dar neragavo.

– Velnią iš jos išmušt reikia, kaimyne Sereda, teisingai sakai, nuplakt, kad ašaros upeliu tekėtų, – karštai pritarė Jackus, – bet dar tokia roda. Maniškį gydyt reikės, vežt pas daktarus, mažu iki Panevėžio paties, tai kiek čia dar kainuos. Kaimyne, tau reikės pinigą klot. Ir už gydymą, ir už tą kaip ji... kamp... komp... kumpinsaciją.

Unė susigūžė ir pajuto, kaip kūnas pagaugais nuėjo. Aleksas Sereda labiau už viską pasaulyje nemėgo skirtis su pinigais. Dėl parduotuvėje be didelio reikalo išleisto pusrublio galėdavo pusdienį pamokslauti mamytei, kad jis tik vienas kruvinai dirba, o pinigus kas nori, tas ir taško. O čia – Panevėžys, daktaras ir ta, kaip ten Jackus sakė – kumpinsacija.

– Plakimas ir, kaip tu, Jackau, sakai – kompensacijos niekur nepabėgs, – pagaliau pasigirdo šaltas trečiasis balsas. Jaunasis ponas, Palėvenės dvarininko Jurgio sūnus Bogdanas. Unė buvo jį mačiusi tik iš tolo – tupinėjantį aplink garines kuliamašias dvaro kieme ar pasipuošusį tamsiu surdutu, su katiliuku ant galvos ir žmona po paranke traukiantį Plikių gatve į pamaldas Švento Dominyko bažnyčioje. O dabar ponas pas juos gryčioje.

– Bet, mylista...

– Man daug įdomiau būtų sužinoti, kaip tai nutiko, – nė nepastebėjęs Jackaus mėginimo įsikišti tėsė Bogdanas, – vyrai man sakė, kad prireikė įrankių nukrapštyti tą vaikį nuo ąžuolo. Tai gal kuris man galit paaiškinti, kaip tavo mergikė, Aleksai, – kiek jai dabar? Trylika? – sugebėjo užkelti ir prispausti prie medžio už save dvigubai didesnę berną? Ir dar pašinus į delnus suvaryti?

– Taigi sakau, mylista, velnio vaikas. Reik kleboną kviest ir pašventint čia viską aplink.

– Palik velnius ir klebonus ramybėj, Jackau, – dvarininko balsas tapo dar šaltesnis, – aš kaip inžinierius bandau suprasti, kaip tai įmanoma padaryt?

– Ne pirmas toks kartas, pons Bogdanai, nelaimės paskui ją vaikšto, – tėvelio atodūsis, – gal tikrai čia dievulio bausmė.

Kažkas kambaryje sukūkčiojo. Kas kitas, jei ne mamytė. Gi neužtars, nepaprieštaraus tėveliui dėl „dievulio bausmės“ namuose augančios. Unė pajuto, kaip ir jos akyse tvenkiasi ašaros. Tik, žinoma, iš pykčio.

– Na, dabar jau labai norėčiau pamatyti šitą jūsų vaikstančią nelaimę, – tarė Bogdanas, – kur ji yra?

– Nuplakt, šventu vandeniu nukrapyt ir mašną atvert, – taip įtūžęs, kad net drįso nutraukti dvarininką, keiksmiais drabstėsi Jackus, – vargšas mano berniokas, šitokią koroną patyrė.

„Ach, koronė! Šlykštus storas paršas vargšelis!“ – Unė visa užvirė, iš akių trykštelėjo ašaros.

Ir tai nutiko vėl.

Neplona kieme augusio beržo šaka lūžo tarsi pieštukas ir prašvilpusi Unei pro ausį trenkėsi į pravertą langą. Čaižiai pokštelėjo skylantis stiklas, laimė, kad šaka nuo praviro lango atšoko. O jei būtų praskėlusį dvarininkui kaktą!..

– Kas čia buvo?

– Kas čia vyksta?

Kambaryje sukilo balsai, pasigirdo skubrūs žingsniai ir Unė nebelaukė – spriegė žemyn nuo rąstelio, peršoko per tvorą ir kiek įkabindama pasileido pakrūmėmis tolyn, palydėta sustoti reikalaujančių riksmų.

Sustojo tik pasiekusi Smėlio kalnelį, parpuolusi prigludo prie gelstančios žolės ir taip graudžiai ėmė raudoti, kad ašaros, regis, galėjo užpildyti apačioje kadaise buvusį, dabar išdžiūvusį ežerėlį. Net ir ašaroms išsekus mergaitė negalėjo liautis krūpčioti, kol galiausiai prasmego į tvankią vasaros popietės nebūtį.

Kai Unė pramerkė akis, saulė jau krypo žemyn. Mergaitė jau-tėsi tokia silpna, kaip tąkart, po trijų dienų karštinės, kai mamytė nebežinojo ko daugiau griebtis, nes senoji žolininkė Jadzė jau buvo nuleidusi rankas ir pasiūliusi kviesti kunigą Joną. Ji girdėjo artėjančius žingsnius, bet liko gulėti kniūbsčia. Koks skirtumas, kas čia ateina – ar tėvelis, ar Jackus, ar jos ieškoti išsirengę žmonės.

– Taip ir maniau, kad čia tave rasiu.

Tai nebuvo nei Jackus, nei tėvelis, nei koks talkon pakviestas palėveniškis. Unė pažino tą balsą.

– Galiu prisėsti? – mandagiai pasiteiravo Bogdanas Komaras ir nelaukdamas atsako įsitaisė ant pageltusios žolės, nesibaimindamas išsitepti brangių kelnių. Unė atsargiai pasuko galvą. Jaunasis dvarininkas sėdėjo sulenkęs kelius, padėjęs ant jų smakrą ir įsistebeilijęs į tolį.

– Kai buvau tavo metų ir susipykdavau su tėvais, irgi kažkodėl atbėgdavau čia. Ar žinai istoriją, jog būtent čia kadaise tokie ponai kaip mes plakdavę baudžiauninkus? O tie taip verkdavę, kad apačioje susidarė ežeras, iš kurio ištekėjo Ašarų upelis. Upelis išdžiūvo, bet, kaip matai, žolė ten vis tiek neželia. Tai gal toje istorijoje yra tiesos.

– Tai atėjote manęs nuplakti? – murmtelėjo Unė.

Bogdanas praleido žodžius negirdomis, tik pasuko galvą į mergaitę.

– Tavo vardas Uršulė?

– Unė.

– Unė, sakai... Metrikuose turbūt Uršulė? Pati sugalvojai susitrupinti?

– Pati.

– Mat kaip, – Bogdanas šyptelėjo, – jums, Seredomas, nelabai su metrikais sekasi. Kiek girdėjau, kažkuris iš senelių gimė trečiadienį ir turėjo gauti Sredos¹ pavardę, tik caro raštininkas raidžių per daug pridėjo.

❶ Rusų k. „среда“ reiškia trečiadienį.

Unė nieko neatsakė. Koks jos reikalas, ką čia ponas pasakoja apie senus laikus. Pavardė kaip pavardė, „Sereda“ skamba netgi gražiai. O vardas, va, bjaurus, tik mamytei ir galėjo šauti į galvą Uršulė.

– Spėju, kad klauseisi, ką kalbėjom kambaryje pas tavo tėvą? Girdėjai, ko klausiau?

Vos regimas linktelėjimas.

– Ar tu pati supranti, kaip tai nutiko?

Tamsiaplaukė galva pasipurtė į šonus.

– Ar tu jį lietei? Ar turėjai su savimi kokį nors daiktą? Grasinai? Apskritai sakei ką nors?

Galva nuo vieno šono į kitą šoną – ne, ne, ne ir ne.

– Nieko nieko nedarei?

Toks pats atsakas.

– Ir vis dėlto drūtas bernas atsiduria nukryžiuotojo pozoje prispaustas prie ąžuolo su pašiniais rankose, – Bogdanas pasitrynė smakrą, nusiskynęs įsikišo žolės stiebelį tarp dantų. Unė viena akimi jį stebėjo. Tarsi pasiruošusi sprukti, jei dvarininkas ką sugalvotų, bet kad jėgų nebuvo, nors tu ką.

– Gerai, – Komaras susiraukęs išspjovė stiebelį, matyt, pasirodė kartus, – pabandykim kitaip, nes turbūt tavo tėvui net į galvą nešovė paklausti. O ko jis iš tavęs norėjo prie to ąžuolo?.. Ar jis prie tavęs lindo?

– Taip, – tyliai atsakė Unė.

– Mhm, – numykė Bogdanas, – ir ką jis darė?

– Pačiupyt.

– Ką?

– Pupytes.

– Ką tokias? – net užspringo ponas.

– Pupytes, na, mano tuos... – užsikirsdama mėgino aiškinti mergaitė.

– Ak taip, – spragtelėjęs pirštais atsiduso Bogdanas, – ko dar

kaimo bernas gali norėt iš mergaitės, užtikęs ją vieną pamiškėje. Mmm... ir... – stabtelėjo ieškodamas tinkamo žodžio, – tu norėjai apsiginti? Padaryti jam ką nors? Ką nors blogo?

Tyla užsitęsė ir Bogdanas jau ėmė galvoti, kad atsakymo nesulauks. Bet...

– Taip. Labai norėjau. Kad prie manęs daugiau nelįstų savo purvinom rankom.

Unės balsas pasikeitė. Komaras susimąstęs palingavo galva. Suklysti neįmanoma, mergaitės tonas buvo kupinas piktdžiugos, jis pajuto, kaip kūnu perbėgo nemalonus šaltukas.

Ponaitis atsistojo, rankomis perbraukė žolėmis apkibusias kelnes. Unė atidžiai jį stebėjo. Jis ištiesė ranką.

– Nebijok, man tokių jaunų mergaičių papyčiai nerūpi, – šyptelėjo, – bet grįžti namo tu negali. Tėvas tikrai nuplaks, o kai pasklis gandas apie berniukus nukryžiuojančią Palėvenės raganą, tai dar, žiūrėk, ir į šulinį kas įmes. Pagyvensi kol kas dvare. Ūkvedys atvažiuos paimti tavo daiktų, aš pakalbėsiu su tėvais.

Unė tylėdama atsistojo, bet ištiestos rankos nepriėmė. Tiesiog stovėjo ir laukė, kas bus toliau.

– Tačiau tau reikės susitikti su vienu žmogumi. Aš jam parašysiu ir paprašysiu atvažiuoti į Palėvenę. Jis geriausiai galėtų paaiškinti, kokiais būdais prie ažuolo prisikryžiuoja berniukai ir po kiemą skraido šakos. Nebijok, jis tavęs nenuskriaus, jis tikrai geras.

Komaras mostelėjo galva, rodydamas Unei leistis nuo kalnelio. Mergaitė dar pamąstė, žvelgdama į jį, bet galiausiai smulkiomis žingsneliais nutipeno žemyn. Ponaitis nusekė iš paskos, svarstydamas, ar galėjo ta keista mergaitė pajusti, jog dėl to „tikrai gero žmogaus“ jis vis dėlto šiek tiek sumelavo.

Vasaros vakarai Paulionkos karčemoje būdavo linksmi. Karčemininkas Leonas kieme pristatydavo medinių kaladžių ir išritindavo alaus statinę, kad nereiktų lakstyti pirmyn atgal su bokalais, o iš vidaus jau nešdavo tik Palėvenės pasididžiavimą – pačiame dvare gaminamą starką. Bet šito gardumyno prireiks vėliau, kai sutems ir užsidegs žibintai, o kol šiluma nesitraukė, palėveniškiai palengva traukė alutį. Pašnekesiai vyniojosi taip pat neskubriai, kaip debesų skivytai aplink besileidžiančią saulę.

Leonas, mažiukas apvalutis vyriokas su blizgančia kaip nusvintintas pusrublis plike, tupinėjo aplink statinę leisdamas alų, su samčiu nugriebdamas balkšvas putas ir meiliai žvelgdamas į virš karčemos durų kabantį Palėvenės dominikonų vienuolyno, kurį vietiniai meiliai vadino klioštoriumi, herbą.

Norintiems klausytis Leonas mėgo pasakoti istoriją, kaip prieš pusę amžiaus klioštoriaus vienuoliai kažkaip ne taip suprato Palėvenėje viešėjusio vyskupo Motiejaus Valančiaus raginimus gyventi blaiviai ir įsteigė karčemą, o šalia dar ir degtinės varyklą. Vyskupo parėdymu varykla po ilgų ginčų buvo uždaryta, o karčema su klioštoriaus herbu liko. Nors ir be pavadinimo. Palėveniškiai ją vadino tiesiog karčema, o Paulionkos vardas prilipo nuo carinių pomėgių ateiti čia „pahulialinti“.

Štai ir dabar ant trijų kaladžių sutūpė trys žandarai. Uniformas atsisagstę, krūvon sukišę galvas kažką karštai aptarinėjo. Prie carinių pripratę palėveniškiai į juos nekreipė dėmesio, sukilimą prisiminę gal tik žiliausi seneliai, o įvykiai Vilniuje ar Kaune, kurių nuotrupos pasiekdavo Palėvenę, nelabai domino.

Leonas nunešė sklidinus bokalus ištroškusiems ir grįždamas prie statinės stabtelėjo, išgirdęs ratų girgždėjimą, arklių kanopų kaukšėjimą ir vežiko šūksnius. Prie karčemos sustojo Piervasortna

pravardžiuojama gatve atidardėjusi didelė juoda karieta. Pagarbiu atstumu nuo jos laikėsi klegančių vaikiūkščių būrys ir badė pirštais. Karietos Palėvenėje nebuvo nematytas stebuklas, į Komarų balius svečiai atvykdavo ir gariniais diližanais, ir serpoletais, vienais metais kažkoks padūkėlis netgi nusileido oro balionu, duodamas peno visiems Palėvenės liežuvautojams.

Bet dabar nei ponas Jurgis, nei ponaitis Bogdanas jokių baliuškų neplanavo. O karieta buvo neįprasta ir grėsmingai atrodė – ant juodo šono puikavosi oranžinės spalvos liepsnos ir į viršų kylantis paukštis. Iš karietos išlipęs aukštas vyras kaip magnetas pritraukė ne tik Leono ir carinių žandarų, bet ir kitų karčemos lankytojų akis. Link lūpų keliavę bokalai sustojo pusiaukelėje. Ir buvo ko sustoti – tokių svečių Palėvenė seniai nematė.

Vyras vilkėjo ryškų oranžinį švarką žemiau kelių, išsiuvinėtą tokiais pačiais aukštyn kylančiais paukščiais. Baltas švarko gobtuvas buvo užmestas ant galvos, o akis slėpė apvalūs tamsūs akulioriai. Nepaisydamas dar neatsitraukusios liepos šutros jis mūvėjo juodas plonos odos pirštines, vienoje rankoje laikė ilgą siaurą lazdelę. Linktelėjo vežikui, tas caketelėjo liežuviu ir karieta, pavažiavusi toliau, sustojo pavėsyje prie sienos.

Atsitokėjęs Leonas metėsi į priekį.

– Kuo galėčiau, mylista, kuo galėčiau patarnauti? Gal alaus po kelionės, gal giros naminės atsigavinti, turbūt netrumpai važia-vot, – pragydo šinkorius.

– *Salve*, smuklininke. Gira, gira būtų visai gera mintis, – tokio stotingo vyro balsas skambėjo keistai labai. – Kelionė netrumpa buvo, tiesa.

– Kurgi ne, kurgi ne, pasaulio kraštas čia pas mus Palėvenėj. Musėt iš kokio Kauno ar net Vilniaus atvykot, mylista, – Leono smalsumas veržėsi per kraštus.

– Gira, smuklininke, būtų labai gera mintis.

– Lekiu, mylista, lekiu. Prašau, gal vidun, ten daugiau vietos.

– Ne, karietoj tvanku buvo, aš gal čia kur nors prisėsiu, kojas ištiesiu, jei gerieji žmonės nepyks.

Tamsūs akulioriai nukrypo į vieną stalą ir ten susėdę „gerieji žmonės“ suskato linksėti, kad visai nepyks, bet svečiui atsisėdus atsitraukė tarsi nuo angies. Nepažįstamasis apsimetė to nepastebėjęs ir susikaupęs ėmė svidinti dailų sidabrinį lazdos antgalį. Tada pakėlė akis.

– Koks jūsų nuodas, garbieji?

– Eee? – sėdėjusieji būtų mielai dar labiau atsitraukę, bet jau nebuvo kur. O čia dar apie nuodus jis. Ir kam čia reikėjo į tą karčemą šiandien grūstis, geriau būtų namuose pasėdėję, jau ėmė svarstyti persigandę.

– Ką geriate? – atsidusęs patikslino atvykėlis ir įtampa šiek tiek atlėgo.

– Alut... – pradėjo vietinis, bet išsyk nutilo gavęs niuksą iš kito, greitai suvokusio, iš kur vėjas pučia.

– Starkutę, mylista, – atsakė supratingesnis ir labiau planuoti gebantis palėveniškis.

– Gandrinukę, kaip mūsųse priimta sakyti, – atitarė antras.

– Mažu tokio paties paukščio, kaip pas mylistą atavaizduotas, – įsidrąsinęs prajuko trečias.

Atvykėlis dėl tokio familiarumo neišžiždė. Nesiliaudamas blizginti lazdos antgalio patogiai ištiesė kojas ir apžvelgė susėdusius, į jį akis įbedusius palėveniškis.

– Ne, čia ne gandrai, garbieji. Čia feniksas. Ar teko kada girdėti apie tokią būtybę?

Iš susikaupusių veidų išraiškų buvo aišku, kad tikrai niekam neteko, bet visiems labai įdomu.

– Feniksas – tai toks paukštis, kuris sudega ir po to pakyla iš pelenų, atgyja naujam gyvenimui. Ir daro tai galybę kartų, vėl ir vėl, ir vėl, – laibas balsas pritilo, palėveniškiai sėdėjo kaip užburti. –

Chironas pasakoja Achilui, kad varna gyvena devynis kartus ilgiau nei žmogus, o elnias keturis kartus ilgiau už varną. Kranklys pergyvena tris elnius, tačiau pasikeis devynios kranklių kartos, kol numirs pirmasis feniksas. Tad kiek kartų feniksas gyvena ilgiau už žmogų? – nepažįstamasis vyptelėjo, – bet matau, kad jus jau pamečiau. A, ir gerasis smuklininkas jau lūkuriuoja.

Iš tiesų, su sklidinu kaušu naminės giros atskubėjęs Leonas jau trypčiojo nuo kojos ant kojos, nedrįsdamas pertraukti pasakojimo apie Chironą ir Achilą, nes manė, jog šitie ponai turbūt labai svarbūs.

– Ačiū, ačiū už girą, o šiems geriesiems žmonėms nuo manęs atneškite po dvigubą tos starkutės, apie kurią kalbant net seilės tysta.

– Tą pačią akimirką, mylista... eee...

Nežinia ko tikėjosi Leonas, bet atvykėlis jau išmetė jį iš galvos ir pasisuko į stalo draugus. Ant stalo atsiradus gėrimams šie pradžiuo, tačiau atsargos iš galvos nepametė – maža ką tas keistuolis žandams pritauszys, užtampys po to kaip gerus. Ir po antros burnelės galvos nepametė, ir po trečios.

Na, gal tik šiek tiek papasakojo apie tą velnio vaiką pas Seredas, ir kokie gandai vaikšto po kaimą. Kad nečysta ta mergikė, kad pati ant Jackų bernioko kaklo korėsi, o kai jis atstūmė, tai sušnypštė kaip katė ir kone akis iškabino, ir dar po Vaizgiūnų ažuolu pakasti pažadėjo. Gal „gerieji žmonės“ nuo savęs kažkiek ir pridėjo, nes atvykėlis taip atidžiai klausėsi, kad nesinorėjo jo nuvilti.

Svečias iš tiesų atrodė labai susidomėjęs, kai ką net pasitiksliino, tada atsistojęs padėjo už įdomias istorijas, padėjo ant stalo monetas (įžvalgesni iš karto susivokė, kad dar liks vienam starkutės ratui) ir išėjęs iš Paulionkos karčemos mostelėjo vežikui. Tas mitriai apgrėžė karietą, pririedėjęs nušoko nuo pasėsto ir atidarė duris.

– Dabar galim ir pas Komarus į dvarą, – įsėdamas tarė laisvojo

Vilniaus Gaivintojų ložės jaunesnysis brolis Japetas, – *preamunitus praemunitus*².

Vežikas lotyniškai nemokėjo, todėl tik pritardamas linktelėjo ir uždarė karietos dureles.